

LANDLER JENŐ, AZ „ÖREG”

Személye körül – 1928-ban halt meg, hamvai a Kreml falában nyugszanak – a felszabadulást követően nem alakult ki titokzatos suttogás. Történeti szerepének bemutatását nem akadályozták tilalomfák. A szociáldemokrata pártban eltöltött éveit a balra tartás, a kommunista pártban végigharcolt esztendőket áldozatos, szívós pártépítés jellemezte. Egyenes vonalú életút felvázolása nem állítja izgalmasan szép feladat elé az életrajzírót – gondolhatja az olvasó. Téved. Landler Jenő, az egész forradalmi, kommunista generáció szeretett Öregje ugyanis sajátos helyet foglal el a magyar munkásmozgalomban.

Soha nem állott olyan elvitathatatlanul első helyen, mint Garami Ernő az 1918 előtti szociáldemokrata pártban, vagy Kun Béla a kommunista mozgalomban. Nem volt olyan elismerten magával ragadó szónok, mint Bokányi Dezső, sem olyan elmélyült teoretikus, mint Kunfi Zsigmond. Mégis, nagyon sokan benne látták az igazi munkásmozgalmi vezetőt. Életútja mutatja, hogy a gyakorlati politika emberének is lehet nagy kisugárzó, elméletileg is megtermékenyítő jelentősége. Landlert tanítómesterének vallotta olyan kimagasló intellektus, mint Lukács György vagy Révai József éppen úgy, mint az egyszerű vasutas, a famunkás, a lakatos, a tapasztalatlan ifjómunkás, a mozgalom közkatonája. Miért? Mi az, ami kiemeli abból az élgárdából, amelybe rajta kívül Alpári Gyulától Varga Jenőig a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom számos kiválósága tartozik? Hogyan simul bele az életpályája a magyar forradalmi munkásmozgalom történetébe? Ezek azok a kérdések, amelyekre feleletet keres az, aki Landler Jenő alakjával foglalkozik.

A válaszadás módja? A magyarországi munkásmozgalom tanulmányozása, a források elemzése. A kutató bizonyos értelemben kellemes helyzetben van. Landler életének szinte minden szakaszára hitelt érdemlő dokumentumok állnak rendelkezésre. Rendőrségi jelentések, kongresszusi jegyzőkönyvek, periratok, róla szóló tudósítások, rá vonatkozó visszaemlékezések, tőle származó cikkek. Az árnyalt és nagyon részletes életpályá bemutatásához, a feltett kérdések megválaszolásához azonban két forráscsoport mégis nagyon hiányzik. Nagyobb lélegzetű elméleti munkákra és levelekre gondolunk. Az előbbiekről az életpályá ismeretében már tudjuk, hogy meg sem születtek. Az utóbbiak feltételezhetően voltak, de az idők folyamán elvesztek.

A terjedelmes elvi tanulmányokat valamelyes pótolják Landler cikkei, amelyek 1918 előtt legnagyobbbrészt a Magyar Vasutasban és a Népszavában jelentek meg, és azok az írások, amelyek az emigrációban íródtak, s a Kommunisták Magyarországi Pártja

folyóirataiban, újságaiban láttak napvilágot. Ezek a cikkek nemcsak a gyakorlati pártpolitikust mutatják be, hanem igazolják Lukács György megállapítását, mely szerint „... nemcsak magas fokú, mindenekelőtt gyakorlati intelligenciája volt, hanem nagy érzéke is az elméleti problémákhoz”. Hogy csak egy példát említsünk: a kollektív társadalomról – így nevezi 1907-ben a szocialista társadalmat – az a véleménye, hogy „az ember egyéniségének is leginkább kedvező. Benne van a legjózanabb önzés és a teljes altruizmus”. Bölcs szavak és elgondolkoztató megállapítás, úgy tűnik, hogy Landler felismerte és illúziók nélkül vállalta egy eljövendő társadalom ellentmondásait.

Levéltáraink sajnos alig fél tucat levelet őriznek tőle. Ezek is inkább jelentések, nincsenek közöttük közvetlen hangú, rokonnak vagy jó barátoknak szóló megnyilatkozások.

Levelek híján tulajdonképpen nehéz megérteni egy ember tevékenységének belső motivációit, személyiségének varázsát.

Bizonyítványok, hírek a gimnáziumi értesítőkből, néhány tájékoztató jellegű anyag a családi viszonyokra, életének első huszonkilenc évére adnak eligazítást. A XIX. század utolsó negyedében férfivé érő Landler az Osztrák–Magyar Monarchiában jó polgári megélhetést biztosító pályát keres. Jogot végez és ügyvéd lesz. Életének első csaknem három évtizedében semmi sem jelzi, hogy nem a jól kereső ügyvédek életútját fogja végigjárni.

A polgári perek mögött nem egy esetben társadalmi ellentmondások húzódnak meg, a pályatársainál több szociális érzéssel megáldott fiatalember figyelme ezekre irányul. 1904-ben a vasutassztrájkot követő nagy perben mint védő, közvetlen közélről tanulmányozhatja egy dolgozó osztály gazdasági és politikai helyzetét. Tudomásunk szerint még csak két év múlva csatlakozik a szociáldemokrata mozgalomhoz, de ő maga és kortársai is, elkötelezettségének időpontjaként 1904-et tartják nyilván. Így kerül azután arra a kérdőívre, amelyet 1925-ben a Kommunisták Magyarországi Pártja I. kongresszusa alkalmával tölt ki, vagy töltenek ki helyette válaszként – 1904, mint a munkásmozgalomhoz történt csatlakozásának dátuma.

Két évvel később, 1906-ban a budapesti villamosvasutasok általa szervezett sztrájkját követően, a korábban szervezetlen tömeg élén szinte berobban a munkásmozgalomba. Csatlakozása kétségtelen, nem szokványos. Kortársai közül nem tudunk megnevezni egyet sem, akinek a munkásmozgalomba való bekapcsolódásáról az újságolvasó a napi hírekből szerzett tudomást. Landler belépését lelkesedéssel őrizte meg a Magyar Vasutas és a Népszava is. Nem a pártszervezetekben vagy a szakszervezetben ledolgozott hosszú évek során végzett munka alapján kerül előtérbe, hanem tömegek élén válik ismertté, munkástömegeket hoz a mozgalomba.

További tevékenysége is eltér a szociáldemokrata vagy szakszervezeti vezetők megszokott munkastílusától. De különbözik azoknak az értelmiségieknek későbbi útjától is, akik vele körülbelül egyidőben kerülnek a szociáldemokrata munkásmozgalomba. Landler 1906-ot követően több szakszervezeti tisztséget tölt be a vasutas szervezetben. Részt vesz a Magyar Vasutas című lap szerkesztő bizottságában, de nem válik a szó igazi értelmében pártalkalmazottá. Továbbra is fenntartja ügyvédi irodáját, amely természetesen egyre rosszabbul megy. Mégis általa Landler a mozgalomban is megőrzi a szabad pályán működő értelmiségi függetlenségét. Jogászi képzettségét, okos ügyvédi tudását bocsátja a mozgalom rendelkezésére. A letartóztatottak védőügyvédje, a vasutasok jogtanácsosa, a kormány által beterjesztett törvényjavaslatok legkérlelhetlenebb kritikusa, aki nemcsak bírálja a paragrafusokat, hanem a munkásság védelmében megtalálja a törvények útvesztőiben a kibúvás lehetőségét is.

Formailag és jogilag már régen nem ügyvéd – 1921-ben az ellenforradalmi Magyarországon megfosztják jogi diplomájától és örökre eltiltják az ügyvédi joggyakorlattól – emigráns pártmunkásként azonban még mindig jogászskodik. Ő szervezi a letartóztatott kommunisták védelmét, összeköttetésben áll magyarországi és külföldi kollégáival, akik közül nem egy polgári vagy szociáldemokrata ügyvéd. Ő látja el nagyszerű gyakorlati tanácsokkal az itthon dolgozókat. Az Új Márciusban megjelent írásai a húszas évek közepén arról, miként viselkedjék a kommunista rendőrség vagy bíróság előtt, eligazítást nyújtanak a magyarországi jogi viszonyokban. Egyúttal arra tanítanak, hogy kell szilárd elvhűséget az okos védekezéssel párosítani. Landler maga bátor ember volt, számtalan tény felsorakoztatásával bizonyíthatnánk. Az esztelen vakmerőséget azonban nem tartja bátorságnak. Az osztályellenséggel vívott harcban az okos taktikázást a bátorsággal egyenértékű harci módnak ítéli.

Egyéniségét és politikai pályájának fejlődését a periratok is jól nyomon követik. Először védőügyvédként találkozunk vele, okos, bátor, talpraesett, szellemes debatter. Sajtóvétség miatt a tízes években maga is többször kerül összeütközésbe a törvénnyel. Ügyesen kivágja magát. 1918 nyarán, a júniusi sztrájkban betöltött vezető szerepe miatt letartóztatják. A Conti utcai katonai fogházban és a Gyűjtőben bátran viselkedik, kisebb politikai demonstrációkat szervez. 1919 után neve nem szerepel többé a védőügyvédek sorában. Nem tűnik azonban el a peranyagokból. A vádindítványokban látjuk viszont. 1919 és 1927 között szinte egyetlen olyan per sem létezik, amelyet a Kommunisták Magyarországi Pártja újjászervezésével vádoltak ellen lefolytatnak, ahol „felbujtó”-ként Landler Jenő neve ne szerepelne.

A munkásmozgalom harcosai a munkásosztály felszabadításáért küzdenek. Ezt az alapigazságot gyakorta elmondjuk. Szinte semmit sem foglalkozunk azonban azzal a kérdéssel, milyen mértékben határozza meg a munkásmozgalmi személyiség fejlődését, az összmozgalomban betöltött szerepét, hogy az osztály, mely rétegét, szakmai csoportját képviseli. Landler egy, a munkásmozgalom egészéhez viszonyítva sajátos társadalmi réteg szószólója, a vasutasoké. A vasutasok ebben az időben már állami alkalmazottak. Soraikba a pályamunkástól a tisztviselőig több dolgozó réteg tartozik. 1904 és 1906 között élvezik a szocialista szervezkedés jogát. Ettől 1908-ban megfosztják őket. Ekkor a „Magyar Vasutas” Országos Lapbizottság köré csoportosulva, a munkásmozgalomban az üldözések miatt korábban már meghonosodott ún. szabad szervezetnek féllégális apparátusába tömörülnek. Landler e szervezet egyik legaktívabb vezetője. Mivel a vasutasság minden rétegének sorsával törődött, szót kellett értenie különböző dolgozó rétegekkel. Nem volt lehetősége szektás elzárkózásra. Ebben az 1918 előtt is üldözött mozgalomban, illegális munkamódszereket sajátított el, és megtanulta értékelné a mozgalmi aprómunka eredményeit.

Szervezetileg nem tartozott a szociáldemokrata pártban egymás után fellépő ellenzéki csoportosulások egyikéhez sem. Mégis mindig baloldali szociáldemokrataként tartják nyilván. Megítélésünk szerint Bebel-típusú vezető volt. Egész habitusa, a mozgalom helyéről és szerepéről alkotott nézetei, a munkások megbecsülése, nagyszerű tömegkapcsolatai a német szociáldemokrata párt vezetőjével rokonítják. Egy ideig nyilván példaképének is tekintette. Bebelről írt nekrológiájában annak olyan tulajdonságait emeli ki, amelyeknek megvalósítására maga is törekedett. Ideális munkásvezérnek azt tartotta, aki egyszerre közkatona és vezető, aki a vitában nem legyőzni, de meggyőzni akar.

Az MSZDP-től önálló munkáspolitikát követelt. Ez nem mond ellent annak, hogy a vasutas mozgalomban dolgozók szélesebb összefogását tűzte ki céljául. Az MSZDP vezetői által képviselt szövetségi politikával szemben éppen a vasutas mozgalomban szerzett rossz tapasztalatai, kormánypártról és ellenzékéről egyaránt, fejlesztették ki óvatosságát. A munkásosztály politikai, szervezeti és cselekvési szabadságát féltette. A politikai harcban soha nem zárkózott el a célravezető együttműködéstől, de az együttműködés feltételül mindenkor a munkáspárt teljes mozgási szabadságának, függetlenségének biztosítását követelte.

Jó politikai érzékre és a realitások iránti fogékonyságára vall, hogy a Tanácsköztársaság idején a III. hadtest parancsnokaként felismerte: más az ipari munkások, mint a parasztkatonák harci szelleme. A különbség okát az elmaradt

földosztásban fedezte fel. A nagy francia forradalom és Szovjet-Oroszország példájára hivatkozva elsőként javasolta a földosztást. Javaslatát a Tanácsköztársaság vezetői elvetették. A földosztás és a munkás-paraszt szövetség megteremtésének kérdésével az emigrációban foglalkozott tovább. Eltelt néhány év, amíg a földosztás fontosságát kommunista harcostársai is felismerték és a magyarországi agrárviszonyoknak megfelelően Landler kezdeményezése alapján beillesztették a kommunista párt politikai programjába.

Kongresszusi felszólalásaiban mindig megmondta a véleményét, de nem támadta élesen vagy bántóan a pártvezetőséget. Áthidaló megoldásokat keresett a pártegység megóvásának érdekében. Nyilván ez is közrejátszott abban, hogy 1919. március 21-ig kitartott a szociáldemokrata párt mellett. Ezt, ha nem is azonos kritikai célzattal, de szociáldemokrata és kommunista harcostársai is felrötták neki. Kétségtelen, hogy 1918. november 24-én nem vett részt a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakításában, bár ez időben pártjában háttérbe szorult. Ő maga a polgári demokratikus kormány tevékenységével elégedetlen volt. Minden idejét és figyelmét – lehet, hogy kicsit búfelejtőnek is – az egységes szocialista vasutas mozgalom megszervezése foglalta el. Amikor a „rég szociáldemokrata ellenzék”, amelynek – mint említettük – szervezetileg soha nem volt tagja, már az új párt megalakításának körülményeit latolgatta, őt a vasutas mozgalom szervezésének munkálatai kötötték le. November 24-én, vagyis a KMP megalakulásának napján, vasárnap délelőtt elnöki megnyitójával vette kezdetét az az ülés, amely kimondta az egységes vasutas mozgalom megteremtését. Lehetséges, hogy ezt a nehezen összehozott egységes szervezetet is féltette az új párt megalakulásától. Autentikus forrásunk nincsen. De azt tudjuk, hogy csak a következő hónapokban közeledett a kommunistákhoz és 1919. március 21-én döntő szerepe volt a Tanácsköztársaság kikiáltásában.

Mivel nem volt ott november 24-én a párt alakításánál, a Tanácsköztársaság idején viszont következetesen védte a proletárdiktatúrát, ellenség és jó barát szívesen vitatkozott életében, de halála után is arról, mikor és miért lett Landler kommunistává. Kun Béla a Tanácsköztársaság kikiáltása után néhány nappal, abban a rádiógramjában, amelyben közölte, hogy a kormány tagjaiból öttagú direktórium alakult, Landlert szélsőbaloldali szocialistaként említi, aki az egyesülés előtt is a kommunistákhoz tartott. Lukács György néhány évtizeddel később keletkezett visszaemlékezésében azt tartotta fontosnak megemlíteni, hogy közvetlen munkatársai a Tanácsköztársaság alatt nem tekintették kommunistának, de szociáldemokrata voltáért nem ítélték el. Sem Kun túlzóan dicsérő megfogalmazása, sem a barátok felesleges fenntartásai nem tisztázzák azt a folyamatot, amely Landlerben végbement. Megítélésünk szerint Landler március 21-én határozottan és

őszintén csatlakozott a proletárdiktatúrához, de tegyük hozzá, a szociáldemokrata centrummal is egyetértésben, abban a reményben, hogy nagyobb szakítás nélkül meg lehet őrizni a proletariátus egységes pártját. Május 2-án, amikor a Tanácsköztársaság léte forgott kockán, szemben korábbi harcostársaival, Kunfival, Böhmével és másokkal, a lemondás ellen foglalt állást. Úgy véljük, hovatartozását ekkor döntötte el véglegesen. E mellett szól, hogy a Tanácsköztársaságra emlékező egyik később keletkezett cikkében ő maga is ezt írja: „a jelenlévő kommunisták, Kun, Landler, Pogány, Szántó, Szamuely a proletariátus felhívását követelték a diktatúra megvédése érdekében”. Emlékirataiban Böhm Vilmos is május 2-ának eseményeiben látja azt a fordulatot, amely Landlert végképpen a kommunisták táborába vitte. Alighanem igaza van annak a régi szociáldemokrata funkcionáriusnak is, akivel még néhány évvel ezelőtt Landlerről beszélhettünk. Ő bírálólag szólt arról, hogy Landler néptribunalkat volt, akit vitt a tömegek hangulata, szenvedélye.

Megítélésünk szerint augusztus 1-én megváltoztathatta volna május 2-i döntését, hiszen a munkásság hangulatában is változás következett be. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy a tízes évektől kezdve jól ismert szakszervezeti és pártvezető, a munkásügyek rátermett jogásza megtalálja a helyét az osztrák szociáldemokrata munkásmozgalomban is. Landler lehetőségei talán nehezebben alakultak volna ki, mint akár Böhmé, akár Kunfié, vagy Garbaié. Az osztrák szocialista párt vezetősége nyilván tartózkodóbb lett volna vele szemben, mivel ő az említetteknel jobban „kompromittálta magát”, de befogadták volna, ha mint régi szociáldemokrata kimondja a varázsigét: megtagadja a proletárdiktatúrát. Nem tette.

A következő kilenc esztendőt Ausztriában töltötte. A szociáldemokrata funkcionáriusból az illegálisan dolgozó KMP egyik vezetője lett. Élete minden vonatkozásban megváltozott. Nagyobb kötöttséget, szűkebb lehetőséget, más jellegű felelősséget jelentett ez a megbízatás. Kötötte a kommunista mozgalom fegyelme, mozgásszabadságát és tömegkapcsolatait behatárolta az emigrációs élet, pártmunkájában egy ellenforradalmi országban dolgozó illegális párt megteremtésén fáradozott.

Az új feladatokat meg kellett szokni, hozzájuk kellett nőni. Miként élte át a változást egy olyan munkásvezető, aki mindig a tömegek között mozgott, akit a tömegekkel való permanens kapcsolata inspirált? Nem találunk benne elbizonytalanodást. Emigrációs tevékenységének legbámulatosabb vonása, hogy távol hazájától, a leghazaibb vezető maradt. Nemcsak azt tudta pontosan, hogy mi történik Magyarországon – pontos információi másoknak is voltak –, de helyére is tudta tenni az eseményeket, jelentőségüknek megfelelő következtetéseket vont le belőlük. Idézzük még egyszer

Lukácsot: „Nemcsak magas fokú, mindenekelőtt gyakorlati intelligenciája volt, hanem nagy érzéke is az elméleti problémákhoz.” A realitások iránti érzékével és elméleti érzékenységével tűnt ki ebben az időben is. Szinte elsőként konstataálta, hogy a magyarországi ellenforradalmi rendszer a konszolidációhoz érkezett, a megváltozott erőviszonyok között ráérezett a munkásegységfront kialakítása szükségességére.

A proletárdiktatúra koncepcióját ő 1919 márciusában a polgári demokrácia tagadásaként fogadta el, élete végéig kitartott mellette. De a nemzetközi forradalmi munkásmozgalomban is azok közé az elsők közé tartozott, akik újra kezdték megfogalmazni a proletárforradalom és polgári demokrácia viszonyát, akik már a húszas évek elején azon fáradoztak, hogy megfelelő, a helyzettel összhangban álló taktikát dolgozzanak ki. Az ellenforradalom magyarországi megerősödéséből és nemzetközi méretekben kis kibontakozó támadásából arra a következtetésre jutott, hogy a proletárdiktatúrához vezető út a demokrácia védelmén keresztül visz. Ezt fogalmazta meg az MSZMP programjában. Ezt az útmutatást hagyta örökül tanítványaira. S ha elképzelése a Blum-tézisek körül kialakult vitákban átmenetileg vereséget szenvedett is, a demokrácia és a proletárdiktatúra viszonyáról kialakított nézeteinek helyességét a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán elfogadott határozatok igazolták.

A taktikai szempontok körül kialakult viták vezettek a frakcióharcokhoz, amelyek – mint ismeretes – a magyar párttörténet „kényes kérdései” közé tartoznak. Vitázás közben Landler sem volt vétlen. De úgy véljük, a kutatások is erre utalnak, az elvi kérdésekben a taktikát illetően lényegében neki volt igaza. Taktikai elképzelései összhangban álltak a hazai lehetőségekkel. A frakciózás felszámolásáért pedig szakadatlan küzdött.

Mindazzal az újjal, amit a kommunista párt a munkásmozgalomban hozott, egyetértett, a szervezeti elvektől a párt programjáig. A kommunista mozgalmat azonban nem a szociáldemokrata mozgalom tagadásaként fogta fel, mint olyan sokan pályatársai közül, hanem folytatásaként is. A megváltozott helyzetben mert tradicionális módszerekhez ragaszkodni, hagyományos szervezetek felhasználni. A magyarországi pártmunkában pl. a szakszervezeteket részesítette előnyben. Ezért gyakran vádolták szociáldemokratizmussal. A Kominternben, amely nemzetközi méretekben vívta harcát a szociáldemokratizmussal, szép számban akadtak olyan vezetők, akiknek a Landler-típusú – a társadalmi és politikai realitást, a sajátos nemzeti adottságokat nagyra tartó – forradalmár gyanús volt. Velük Landler bátran szállt vitába. Éles összecsapásai voltak Zinovjevvel, Radekkal. Igaz, a húszas évek közepén a Komintern még nem merevedett ellentmondást nem tűró „felsőbb szervvé”. Nyílt viták fóruma volt, amelyben a nemzetközi kommunista mozgalom különböző nézetei hevesen csaptak össze. A Kominternben sokat lehetett tanulni. Számos,

a forradalmi munkásmozgalomban a későbbiek során kifejtésre került elméleti tétel ott és akkor fogalmazódott meg először. Landler tehetsége abban rejlett, hogy a Kommunista Internacionáléban kapott útmutatásokat a hazai munkásmozgalom követelményeivel állította szinkronba. A Kommunista Internacionálé III. kongresszusa „Be a tömegekbe!” jelszava a magyarországi szakszervezetekben kialakuló ellenzéki csoportosulásban, a KI IV. kongresszusának határozatai az egységfront-politikáról a Magyarországi Szocialista Munkáspártban (1925) testesültek meg.

Landler Jenő a nemzetközi forradalmi munkásmozgalomban nem nagyon ismert, jóllehet mindaz, amit Magyarországon az ellenforradalmi rendszer elleni küzdelemben írásban és gyakorlatban alkotott, része annak, amit úgy nevezünk, leninizmus.

In: Kritika, 1977/11. 10–11.